

Hegedűs Imre János

A Duna-parttól a Szajna-partig¹

Egy baloldali publicista gátfutása a XX. században

A főcím, Fejtő Ferenc egyik munkájának a címe, a magyar líra két nagy versét tételezi föl, két nagy költőt idéz, olyan modellértékű képsorok lobbannak emlékezetünkbe, amelyek a kontinens keleti, illetve nyugati részének szellemeit hordják magukban, akárcsak Pandóra szelencéje az emberiség bajait, betegségeit:

A rakodópart alsó kövén ültem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merülten,
hogy fecseg a felszín, hallgat a mély.
Míntha szívemből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.
(József Attila: *A Dunánál*)

És:

Ballagtam éppen a Szajna felé,
S égtek lelkemben kis rözse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.
(Ady Endre: *Párizsban járt az Ősz*)

Kelet-Európa a maga örökös kettősségével, lezáratlanságával, zavaros voltával (J. A.) és Nyugat-Európa az édes-bús, Ady-látta dekadenciájával, finomságával, túlértséggel válik kitapinthatóvá, valós valósággá, történelemmé néhány zseniális verssorban.

De ez megszokott a magyar lírában, lantosaink mindig is modellezték korukat (vagy a kor kényszerített ki belőlük modelleket?), egy-egy szállóige egy-

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Az író 75 éves!

1 Elhangzott Kaposvárott, a Berzsenyi Dániel Társaság rendezvényén, a Takáts Gyula Emlékházban 2015. szeptember 15-én. Bővített, javított változat.

egy századot jelent, a kor esszenciája olyan sűrítetten jelentkezik mindenikben, mint dúsított uránérc a reaktorban:

„Vitézek, mi lehet...” (Balassi), „Fegyvert s vitézt éneklek...” (Zrínyi), Földiekkel játszó, égi tünemény...” (Csokonai), „Romlásnak indult hajdan erős magyar...” (Berzsenyi), „Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban...” (Vörösmarty), „Isten áld meg a magyart...” (Kölcsey), „Föltámadott a tenger...” (Petőfi), „Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem...” (Arany János), „Itt a nagy halott előttünk, kiterítve mereven” (Vajda János), „Szeretném, hogyha szeretnének...” (Ady Endre), „Haza a magasban...” (Illyés Gyula), „Ki viszi át a szerelmet...” (Nagy László)

Tudatba, mélytudatba, szívbe beépült imperatívuszok ezek a szent sorok, bóják a tengeren, jelzik a mélységet, a zátonyokat, az örvényeket, jelzik a szeleken uralkodó Poszeidónt háromágú villájával.

Különös hangsúllyal élhettek ezek a lírai axiómák Fejtő Ferenc tudatában! Zegzugos életútja szakadékokon, vészes törésvonalakon át vezetett egy valós hazából (Magyarország) egy imaginárius, elvont, vélt vagy valós eszmékből, eszményekből összeálló huzatos fennsíkra (világpolgárság).

A pályakép fölrajzolása elé két idézet, két nagyon súlyos vallomás kívánkozik. Az *Érzelmes utazás* esszéregényének előszavában írta 2008-ban Fejtő Ferenc:

Előszó – 53 év után

„...ma már könnyedébben írok franciául, mint magyarul (nyelvében él a nemzet, tanultam valamikor), idegen akcentust érez majd ki írásaimból a többé-kevésbé 'mélymagyar' olvasó, hogy Németh László oly nagy hatású, de éppoly embertelen, mint magyartalan (tiefdeutsch) kifejezését idézzem.”

És ugyanitt:

Előszó – 73 év után

„És azt is be kell vallanom, hogy azóta magyar hazafiból militáns európai patriótává..., világpolgárrá változtam, aki még mindig vallja elveit: 'Hol a szabadság, ott van a haza.'” De az előszó írója ugyanaz, mint közel száz évvel ez előtti Fejtő Ferenc, aki csak 1933-ban változtatta meg a Fischel Fülöp Ferenc nevet a magyarban jobban hangzó Fejtő Ferencre, ami egyben sorsjelző volt, mert hiszen azóta nem csinálok egyebet, mint hogy próbálom megfejtetni saját rejtvényemet meg a magyar rejtvényt, és vakmerően a világot meg az életét.”

Valóban, élete és műve kihívás, arra serkent, arra provokál, hogy megfejtsük egy európeér titkát, és töprengjünk a magyar sors, a világ és az élet titkain.

Két csillagot viselt egész életében Fejtő Ferenc: származása miatt – láthatatlanul is – a sárga csillagot és a sziporkázó gyémánt ékszert, József Attilát. Az átlagolvasó annyit tud Fejtő Ferencről, hogy együtt szerkesztette József Attilával a *Szép Szó* folyóiratot, és barátok voltak.

*

Fejtő 1909-ben született Nagykanizsán. (Néhány forrás – tévesen – Zágrábot jelöli meg bölcsőhelynek.) Apai nagyapja, a németajkú Fischl Fülöp 1849-ben jött Csehországból Budapestre tipográfusnak; 1854-től a *Pester Lloyd* nyomdása. Az 1860-as évek elején került Nagykanizsára, Markbreiter Jakab nyomdájába, feleségül vette a tulajdonos Friderika nevű lányát, ezáltal övé lett a nyomda. Ő alapította 1873-ban a *Zala* című művelődési, társadalmi és gazdasági hetilapot, amely később politikai napilappá alakult át. Halála után, az 1871-ben született Lajos nevű fia (Fejtő Ferenc apja) vezette tovább a nyomdát, a liberális, szabadkőműves könyvkiadót, és adta ki a lapot.

A nácik 1944-ben Fischl Lajost Auschwitzba hurcolták, egyes források szerint már útközben, a vonaton meghalt. Ezt a traumát a fia soha nem heverte ki teljesen.

A családi krónika tipikusnak mondható, Európában könnyedén mozgó, hazát, lakhelyet, nyelvet cserélő, baloldali, liberális zsidó család jelentős anyagi és társadalmi sikerek után mélyre zuhant a borzalmas második világháború idején.

Az anyai ág is rendhagyó ívet járt be. Bonyhádi családnevű, magyar nyelvű nagyszülei Kiskőrösről telepedtek Zágrádba, ahol Fejtő anyja született. A családnak ez az ága elhorvátosodott. A fiú mindössze ötéves volt, amikor anyja meghalt, ekkor apja nővéréhez került a horvát fővárosba. Az apa 1920-ban újránősült, a nevelőanya, Julianna (Julcsi) zenére oktatta mostohafiát.

Az elemi iskolát részben Zágrádban, részben Nagykanizsán végezte, ez utóbbi helyen érettségizett kiváló eredménnyel a piaristáknál 1927-ben. Ekkor már három nyelven, magyarul, horvátul, németül beszél, gondolkodik, három kultúra birtokosa, de magyar zsidónak tudja magát. Felsőfokú tanulmányait Budapesten, az Eötvös-kollégiumban szeretne volna folytatni, de a numerus clausus miatt nem vették fel, végül a Pécsi Egyetem bölcsészkarára iratkozott be magyar-francia-német szakra. A Batsányi Társaságot látogatja, itt lesz jó barátja Kolozsvári Grandpierre Emil.

Az egyetem első évében katolizál. Ennél is fontosabb, hogy egy komlói egyetemista lányismerőse révén tanulmányozza a bányászkolóniák világát, s komolyan érdeklődni kezd a társadalmi kérdések, a munkások élete iránt.

1929-től Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen hallgatott magyart, irodalomtörténetet és germanisztikát. A bölcsészszakon olyan társai voltak, mint Rajk László, Olt Károly, Szász Béla. Életének későbbi szakaszában súlyos, nehéz, de nagy felelősségtudattal vállalt örökség lesz a Rajk Lászlóval kötött barátsága.

Bekapcsolódott az ekkor már baloldali Bartha Miklós Társaság tevékenységébe, és a társaság egyik tagja közvetítésével megismerkedett József Attilával. Ez már a harmadik, életre szóló, életfelfogását meghatározó barátság. József Attila tanácsára fölvette a kapcsolatot az illegális kommunistákkal, de a pártba soha nem lépett be. Marxista szemináriumokat tartott, pártutasításra röplapokat szerkesztett és terjesztett, Györkös Ferenc, illetve Gyulai Ferenc álneveken cikkeket írt a *Szabadon* című kéthavi lapba és a *Valóság*ba, melyet József Attilával együtt jelentettek meg 1932 júniusában.

Nem sokkal az első szám megjelenése után több Eötvös-kollégista társával együtt letartóztatták; megverték, megkínozták; 1932 októberében állították bíróság elé, ahol a vád szerint marxista csoportot alakított és vezetett, felforgató tartalmú röplapokat terjesztett. Első fokon egy évre ítélték, fellebbezés után a büntetést 10 hónap 25 napra mérsékeltek (ennyit töltött addig börtönben). Szabadulása után egyetemre többé nem járhatott, nem is taníthatott; német nyelvórák adásából és korrepetálásból tartotta el magát.

Súlyos, megrázó fordulatok egy polgári neveltetésű, zsidó származású, de katolizált ifjú életében. Első nagy meghasonlása, lelki törése ekkor következhetett be. S mintha csak kárpótolni szeretné az élet a tragikus fordulatokért, jelentős esemény a magánéletében: 1933. december 2-án feleségül vette Hilmayer Rózát. Az esküvőt követő vacsorán csak József Attila és élettársa, Szántó Judit a két meghívott vendég. Miniatur csendélet.

1934-től aktív munkatársa lett a szociáldemokrata párt napilapjának, a *Népszavának* és az elméleti folyóiratának, a *Szocializmusnak*. Emellett Fülöp Ernő álnéven rendszeresen írt cikkeket, irodalomtörténeti és kritikai tanulmányokat a *Nyugat*-ba, valamint az erdélyi *Korunk*-ba. A kritikai tanulmányok alanyai: Aldous Huxley, David Herbert Lawrence, Thomas Mann, Oswald Spengler és József Attila.

Első jelentősebb irodalmi alkotása az *Érzelmes utazás* (1936) esszéregénye, amelynek első változata, a *Zágrábi útinapló* a *Nyugat*-ban is megjelent.

József Attilával és Ignóus Pállal együtt 1936-ban alapítója az imperializmus- és egyben a sztálinizmus-ellenes *Szép Szó* című irodalmi és társadalomtudományi folyóiratnak. Háttérben zsidó nagytőkés mecénás, Hatvany Bertalan állt.

Milyen volt a *Szép Szó*?

A marxizmus ideológusainak mindvégig komoly fejtörést okozott a lap értékelése, magasztalták a terjedő fasizmus elleni küzdelmét, a népi írók kritikáját is pozitív hozadéknak könyvelték el, és a szociáldemokrata, a liberális, a kommunista erők gyűjtölencséjének nevezték, de a személyi kultusz, a diktatúra, a nagy Szovjetunió bírálatát eltitkolták, elhallgatták, mint ahogy száműzték az irodalomból József Attila fajsúlyos versét is:

Talán dűnnyögj egy új mesét,
fasiszta kommunizmusét.

(József Attila: *Világosítsd föl*)

A szakzsargon „spenótnak” nevezi az 1966-ban megjelent *A magyar irodalom története* című akadémiai kiadványt, ez a nagy összefoglaló munka a zsidó származású Fejtő Ferencet nevezi a magyarországi antifasiszta népfront mozgalom megrontójának:

„A szocialista mozgalom és irodalom likvidátorának szomorú szerepét vállalta Fejtő Ferenc... , aki a marxizmus revíziójában odáig ment, hogy még a népfrontmozgalmon belül is megkísérelte külön utakra terelni, szakadár szerepbe kényszeríteni és a marxista befolyástól elvonni a jószándékú erőket. Fejtő és több más renegát eszményképei ekkor Malraux, I. Silone, P. Istrati, A. Gide lesznek,

akik ilyen vagy olyan módon elfordulnak az antifasiszta táboron belül a Szovjetuniótól...” (VI/319).

Ilyen súlyos ellentmondásokkal küszködött a baloldaliság, a baloldali ideológia már a harmincas években, s azok még ma sem szűntek meg, holott a nagy Szovjetunió már csak történelmi emlék.

1938. február 13-án megjelent Fejtő Ferenc Makói beszélgetés című cikke a *Népszavában*, amelyben a kormány németbarát politikáját bírálva azt állította, hogy a magyar „parasztság jobban ellenáll a náci demagógiának, mint a középosztály”. Másnap letartóztatták, ismét perbe fogták, és osztályharcra való buzdítás címén hat hónap szigorított börtönre ítélték. Fellebbezett, de amikor ismerősei révén megtudta, hogy az ítélettől függetlenül internálni fogják, elhagyta az országot, s Jugoszlávián és Svájcban keresztül a francia fővárosba szökött. Megérkezett a Duna-partról a Szajna-partra. Párizs lett további életének színtere.

Párizsba Mónus Illés főszerkesztő megbízólevelével érkezett, így 1938 tavaszától a *Népszava* akkreditált tudósítója volt, de írt a *Szép Szóba*, a *Szocializmusba* és a *Korunkba* is. Távozása élénk vitát váltott ki a népi írók és az urbánusok között, érdekes, nem a hittársai nevezték árulónak, hanem a népiek. Féja Géza írta a *Kelet Népe*-ben: az ilyen gyáva dezertornak el kell tűnnie, pusztulnia kell a magyar közéletből. Kemény és szigorú ez az ítélet, mert Fejtő a *Viharsarok*-vitában Féja mellett kardoskodott.

Párizsban megismerkedett a baloldali francia szellemi élet jeles képviselőivel, és szoros kapcsolatban állt a magyar emigrációval. Barátai voltak: Németh Andor, Hatvany Lajos, Arthur Koestler, Faludy György, Hevesi András, Garbai Sándor és Károlyi Mihály.

A második világháború kitörése után a Molotov–Ribbentrop-paktumot élesen elítélő társaival együtt aktív toborzó munkát végzett mint a Francia Köztársaság Barátainak Szövetsége magyar tagozatának tagja. Jelentkezett önkéntesnek; 1939 decemberében vonult be a Le Barcarès-i kiképzőtáborba. A 22. idegen gyalogezred katonájaként 1940 júniusában súlyos csatákban vett részt, ezrede teljes felmorzsolása után feleségével együtt előbb Bretagne-ba, majd annak német megszállása után, barátai segítségével, délre ment, a Cahors-környéki hegyekben húzta meg magát. 1943-ban csatlakozott Szabad Francia Erők ellenállási mozgalom helyi szervezetéhez, és részt vett annak akcióiban.

Párizs felszabadítása után, 1944 szeptemberében visszatért a francia fővárosba, majd Neuilly-sur-Seine-ben telepedett le. Az Agence France-Presse (AFP) francia hírügynökségen kapott munkát, ahol a magyar és német rádiók figyeléséből szerzett információkat a franciáknak.

1946 végén és 1947 nyarán két ízben is hazalátogatott, ekkor még nem tartotta véglegesnek emigráns státusát, sőt elfogadta az éppen párizsi nagykövetség kinevezett Károlyi Mihály felkérését, és átvette a nagykövetség mellett működő sajtóiroda vezetését.

Rajk László letartóztatása miatt, 1949 szeptemberében Károlyi Mihály lemondott nagykövetségi rangjáról. Fejtő Ferencet még szorosabb szálak fűzték Rajk

Lászlóhoz, szolidaritásból megszakított minden kapcsolatot a hazai rezsimmel, és politikai menedékjogot kért Franciaországtól. Ezzel a lépésével végleg megszakadt a kapcsolata szülőhazájával, s haláláig emigránsként, először identitásvesztéssel, aztán identitáscserével élt Franciaországban.

Állampolgárságot 1955-ben kapott.

Noha tudta, hogy a volt belügyminiszter, Rajk László 1947-ben főbűnös volt a B-listázás és a kékcédulás választási csalás végrehajtásában, minden fórumot és publikációs lehetőséget megragadott, hogy bizonyítsa barátja ártatlanságát, minden eszközzel azt bizonyította, hogy a Szovjetunióból importált koncepciósról van szó.

Károlyi Mihály, Rajk László, Fejtő Ferenc!

Egy magyar arisztokratát, egy székelyföldi, apai ágon szász származású politikust (eredeti neve: Reich) és egy zsidó publicistát húzott össze egy rossz előjelű mágnes kusza erővonalak csomópontjába, az a hamis illúzió, az a téveszme vezette őket, hogy a kommunista baloldaliság meg fogja menteni Európát és a világot a diktatúráktól, holott éppen az szülte a legborzalmasabb despotizmust az újkor történelmében.

*

Fejtő Ferenc gátfutása folytatódik tovább, 1950-től 1979-ig ismét az Agence France-Presse (AFP) hírügynökség munkatársa, a kelet-európai kommunista diktatúrák szakértő elemzője, miután közelről látta és – bár 1947 és 1989 között nem tért vissza hazájába – nyomon követte azok megszületését, fejlődését és bukását.

Az 1952-ben közölt *L'Histoire des démocraties populaires* című művével egy csapásra ismert lett. 1969-ben elkészítette az időközben bekövetkezett változásokat is tartalmazó (például a prágai tavaszt), bővített kiadást, amely *A népi demokráciák története, I-II* címmel 1991-ben Magyarországon is megjelent.

S mintha csak a dialektikus és történelmi materializmus alapdogmáját, az ellentétek egységének és harcának a törvényét akarta volna igazolni-illusztrálni, 1955 májusában, Ausztria szuverenitásának visszaállításakor, Fejtő egy interjúban úgy vélekedett, hogy a szovjetek Magyarországról történő kivonulása esetén az antikommunistaság antiszemizmusba csapna át, ami súlyos rendezavarásokhoz, pogromokhoz és fasiszta jellegű államcsínyekhez vezetne. Hiba lenne tehát a szovjet csapatok kivonása Magyarországról!

Cikket írt erről a *Le Monde* francia lapban: „Az összes információk megegyeznek abban – írja Fejtő –, hogy a nép mai hangulatában a bosszúállás és a gyűlölet érzései uralkodnak; az antikommunistaság antiszemita hangsúlyt kap; ekként a kiűrités alkalmat adna igen súlyos rendezavarásokra, pogromokra és fasiszta jellegű államcsínyekre” (*Le Monde*, 1955. máj. 4. Idézi Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945-1985*).

Akkora botrányt váltott ki állásfoglalásával, hogy még baloldali emigráns társai is elítélték, hisz minden normális elme a szovjet okkupáció megszünte-

tését követelte. S amikor Magyarország népe valóban föllázadt a szovjet imperializmus ellen, akkor Fejtő Ferenc – zavartalanul – beáll azok kórusába, akik elítélték az agressziót, elítélték a szovjet csapatok bevonulását, elítélték a forradalom leverését. S a Nyugat vagy nem tudott pálfordulásairól, vagy nem akart tudomást venni azokról; Jean-Paul Sartre előszavával jelent meg 1956 végén Párizsban (újabb kiadása 1996-ban) a szabadságharcról írott könyve. Fejtő ezen kívül is több tanulmányt írt a forradalomról, amelyek nemcsak Nyugaton jelentek meg, hanem Lengyelországban és a hajdani Jugoszláviában is.

Mintha két Fejtő Ferenc lett volna! Mintha nem ő tiltakozott volna a *Le Monde* francia napilapban még annak a gondolata ellen is, hogy Magyarországról ki kell vonni a szovjet csapatokat!?

S itt jön az utókor legnagyobb dilemmája Fejtő munkálkodásáról, politikai, ideológiai és kultúrpolitikai szerepéről.

Kit képviselt ő Nyugaton? A magyar nemzetet? Magyarországot? Hatalmas műveltsége és magyar nyelvtudása miatt természetesen minden intézmény, minden nyugati hírforrás fölhasználta Fejtő információit. Olyan méretű volt a befolyása politikusokra, pártokra, szervezetekre, hogy egymaga túlszárnyalta kisugárzásában a nyugati magyar emigráció teljes testületét, Márai Sándort, Cs. Szabó Lászlót, Határ Győzöt, Borbándi Gyulát, Szabó Zoltánt, Faludy Györgyöt, Monoszló Dezsőt. Legtöbben hű magyarok voltak, tekintetüket Keletre, az elhagyott haza felé irányították, az otthoniakat tájékoztatták demokráciáról, szabadságról, igazi népuralomról. Fejtő Ferenc – arccal Nyugatnak fordulva – látta el minden szükséges információval a francia, az angol, a nyugat-német hírközlő fórumokat, azok az ő forrásaiból tájékoztak, és az ő látószögéből ítélték meg a magyarságot.

Ezáltal igen magasra emelkedett a ranglétrán! 1972 és 1982 között a párizsi Politikai Tanulmányok Főiskoláján a Szovjetunióval és Kelet-Európával foglalkozó szemináriumok igazgatója.

1973-ban műveiért megkapta a bölcsészdoktori címet. Számos francia és külföldi újságnak és folyóiratnak dolgozott, és rendszeresen közölték cikkeit, tanulmányait németül, franciául, angolul, olaszul. Nyugaton a XX. századi értelmiség egyik nagy alakjának tartották, aki gondolkodásában közel állt Albert Camus-höz, aki kritikai párbeszédet folytatott André Malraux-val és Jean-Paul Sartre-ral, aki találkozott a Komintern, a nemzetközi kommunista mozgalom vezetőivel, a Kreml uraival, továbbá olyan neves személyiségekkel, mint Josif Bronz Tito, Fidel Castro, Willy Brandt, Bruno Kreisky, Thomas Mann. Csodálta, ugyanakkor kritikával illette Charles de Gaulle-t és François Mitterrand-t.

Nincs olyan területe, mezeje a korabeli humánpolitikai életnek, ahol ő ne jelent volna meg!

Tagja, egy időben elnöke volt az Emberi Jogok Magyar Ligájának, amely többek között kezdeményezte az 1988. június 16-án párizsi Père-Lachaise temető 44-es parcellájában felavatott Nagy Imre, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József, Gimes Miklós és a forradalom minden kivégzettje jelképes síremlékének

fölállítását. 1989 júniusában Nagy Imre és társai újratemetésére jött újra haza Magyarországra.

Könyvei megjelentek franciául, németül, angolul, olaszul, lengyelül, bolgárul, japánul és természetesen magyarul. József Attiláról írott két könyve 2006-ban jelent meg, és összes műveinek német fordításához is ő írt előszót.

2003 októberében Fejtő a Károlyi József Alapítványnak adományozta könyvtárát. A fehérvár-csurgói Károlyi-kastélyban elhelyezett Fejtő Ferenc Könyvtár állománya jelenleg mintegy 6000 kötet, továbbá a történész érdeklődési körébe tartozó több tízezres sajtódosszié-gyűjtemény és egy 350 címet tartalmazó folyóirat-gyűjtemény. Ez képezi az alapját az Európai Dokumentációs Központ állományának.

Fejtő Ferenc 2008. június 2-án szívroham következtében hunyt el a párizsi Hotel Dieu kórház Szent Károly tüdőosztályán. Közel száz évet élt.

Utolsó látogatója barátja, Varnus Xavér orgonaművész volt, aki mind a párizsi búcsúztatásán (Saint-Sulpice templom), mind pedig a pesti temetésén orgonált. Június 13-án állami szertartáson helyezték örök nyugalomra Budapesten, a Fiumei úti Nemzeti Sírkert 35. parcellájában, hajdani barátja, József Attila közelében.

*

Világnézetének, politikai krédójának summáját talán ma már meg lehet fogalmazni.

Az 1930-as évek elejétől szocialista nézeteket vallott, Magyarország sorsát és jövőjét csak ezen a szemüvegen keresztül látta és láttatta, s féltette, óvta az országot és a nemzetet a jobboldaliságtól.

Orbán Viktor 2005. július 23-án, Tusnádfürdőn elmondott beszédére reagálva pamflet ízű cikket írt: Történelmi lecke Orbán Vikornak. *Népszabadság*, 2005. július 25.

Tiltakozik az ellen, hogy a baloldal kerékkötője lett volna a nemzet egészséges fejlődésének. Cáfolja azt, hogy a baloldal, amikor csak tehetette, rárontott a magyar nemzetre.

A vitába többek között Schöpflin György is bekapcsolódott, s felújult a több évtizedes, népi-urbánusnak nevezett áldatlan harc. Haza és haladás. Nemzeti és liberális. Jobboldali és baloldali. Kik szolgálják becsülettel a nemzetet? S ki mivel árt annak a legtöbbet?

Fejtő Ferenc 2004 tavaszán lemondott a magyar írószövetségi tagságáról. Szerinte a választmány egyik tagja burkolt antiszemita kijelentéseket tett.

*

Díjak, kitüntetések

A világhálón készült összefoglaló szerint több mint harminc rangos díjat kapott zömmel a francia és a magyar államtól, valamint tudományos intézetektől. Ezek közül itt csak néhányat említünk meg:

1975 – a Francia Nemzetgyűlés Nagy Irodalmi Díja
1988 – a Francia Köztársaság Becsületrendjének lovagja
1992 – A Francia Nemzetgyűlés Irodalmi Díja
1993 – Nagykanizsa Díszpolgára
1994 – Joseph Pulitzer-emlékdíj
1994 – Nagy Imre-emlékplakett
1994 – Zala megye díszpolgára
1996 – Budapest díszpolgára
1996 – A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal
2001 – Magyar Tudományos Akadémia külső tagja
2003 – Széchenyi-díj
2004 – A Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje
2005 – Nagy Imre Érdemrend
2005 – a *Népszava* tiszteletbeli és örökös főszerkesztője

Emlékezetét sokan, sokféleképp őrzik:

A *Népszava* 2006-ban Fejtő Ferenc-díjat alapított, melyet minden évben annak a szerkesztőségi munkatársnak, illetve a lapban publikáló személynek adományoznak, aki Fejtő szellemiségéhez méltó munkát végez.

2008. december 10-én avatták fel mellszobrát a Budapest, XIII. kerületi Szent István parkban (Kocsis András Sándor szobrász alkotása).

2009. május 9-én, utolsó párizsi lakhelyén (156, rue Saint Martin 75004 Paris) emléktáblát avattak tiszteletére (Lehoczki Károly rajzával).

2009 nyarán a Kossuth Kiadó újpesti könyvesboltja vette fel nevét (Libro Udvar – Budapest, IV. kerület. Bocskai utca 26.)

*

Az életmű

Műveinek sokaságát lehetetlen felsorolni, a hatalmas tengerből hármat választottunk ki vázlatos ismertetés céljával. Ebben a három könyvben benne van mindaz, amiért Fejtő Ferenc egész életében küzdött, harcolt, s amelyek – vélhetően – az egyetemes európai célok, eszmék irányba mutatnak. Az bizonyos, hogy az életmű témaköreivel általában azokat a társadalmi korszakokat járja körül, amelyekben megbomlottak a struktúrák, amelyekben fellazultak a kötelékek, ahol elváltak egymástól a rétegek, amelyekben vajúdik az idő: Erasmus kora, a nagy utópisták eszmerendszere, a felvilágosult abszolutizmus, Martinovics összeesküvése, a szociáldemokrácia és mindenekelőtt a zsidó sors.

Következzen tehát a három, kiválasztott könyv rövid értékelése! Mindháromat francia nyelven írta, a magyar olvasóhoz a fordítások jutottak el.

Három könyv

1. *Magyarság, zsidóság* (Zeke Gyula közreműködésével). Budapest, 2000, História-MTA Történettudományi Intézete.

Úgy indítja ezt a nagy, összefoglaló munkáját, ahogyan krónikásaink az egykori gesztákat. Az első kérdésével a történelmi Magyarországon élő zsidók első nyomait kutatja: Mióta élnek zsidók a Kárpát-medencében?

Sorolja a nyomokat. A mai Dunaújváros területén találtak egy III. századi fogadalmi táblát, de ez csak azt a közismertényt bizonyítja, hogy az egész Római Birodalomban éltek zsidók.

A geszták nem nélkülözhetik a mondákat, legendákat, Fejtő Ferenc is megemlíti, hogy egy Kohn Sámuel nevű rabbi 1884-ban kitalálta, hogy a kazár birodalomban élő török nép a VIII. században judaizált. Egyik törzsük, a kabar egyesült a magyarokkal, s Nyugatra távozott. Meseszövegét a derék rabbi Bíborbanszületett Konsztantinosz bizánci császárral próbálja igazolni.

Nyilvánvaló a szándék, ha kabar eredetűek a zsidók, akkor nem szemíták, így értelmét veszti/vesztené az antiszemizmus.

Irodalmi hozadéka is van a kitalált mondanak, Arthur Koestler megírta annak nyomán *A tizenharmadik törzs* című ragyogó esszéjét. Az irodalom gazdagodott ezáltal.

Aztán beleáll Fejtő Ferenc a történészek kitaposott ösvényébe, és egybemossa a magyarországi zsidók történelmének korszakait a magyar történelem éráival.

Első magyarországi feljegyzés a zsidókról 1092-ben keletkezik, semmiképpen sem hízelgő rájuk nézve, Szent László törvénykönyvében megtiltja a keresztények és zsidók közötti házasságot.

A súlyos előítéletek a zsidókkal szemben már a kora középkorban kialakultak, s Fejtőnek volt bátorsága sűrítetten, tömören összefoglalni azokat:

„Felelősek Krisztus mártíromságáért, rendre és egyidejűleg pogányok, hitetlenek, csalók, szemérmetlenek, bujkálók, piszkosak, semmittevők, irigyek, hamisak, kegyetlenek, fősvények, gyávák vagy gazemberek. Ha nem esznek disznóhúst, hát azért, mert ők maguk disznók” (26).

Olyan szélsőséges ez a zsigerekből jövő vádbeszéd, hogy kommentárt sem lehet fűzni hozzá.

Az Árpád házi királyok rendeletei éppen a fenti szidalomhalmazt cáfolják. II. Endre és IV. Béla korában a zsidók komoly kiváltságokat élveztek, és katonai erővel védték meg őket a keresztes hadak pogromjai ellen.

Hunyadi Mátyás hatalmas adók és fényes ajándékok viszonzása fejében kedvezett nekik.

Mohács őket is sújtotta, Buda zsidóságát hajókon a Török Birodalom déli tartományaiba vitték, de sokan visszaszivárogtak. Buda felszabadítása (1686) után elsősorban Pestet özönlik el a zsidók.

Fiaszó is született, Erdélyben Péchi Simon a XVII. század elején megalapítja a szombatosok szektáját, aminek szomorú kimenetele Auschwitz volt. A XX.

századig fönmaradt székely zsidózó néptöredéket a nácik deportálták. Róluk írta Kemény Zsigmond *A rajongók* című könyvét.

A Habsburg-ház zsidóellenessége vallási bigottságból eredt, és nem fajgyűlöletből, emiatt II. József párfogásába vette őket.

A reformkorban báró Eötvös József lángoló beszéde menti föl a zsidókat a képzelt bűnök alól.

1848–49-ben sok zsidó elszánt szabadságharcos, a csatatereken eltűnik minden különbség magyar és szemita között.

A törvény előtti egyenjogúságot a kiegyezés hozza meg, 1867 után az Osztrák–Magyar Monarchia példát mutat Európának demokratizmusból és nemes liberalizmusból. Bizonyos zsidó–magyar társadalmi szerződés jön létre, az élet minden területén szabadon mozoghatnak a Mózes-hitűek, aminek az ára az asszimiláció. Kényszerítés nélkül, örömmel váltottak nyelvet, hitet, szokást, erkölcsöt hatalmas tömegek.

A zsidók magyarosodásának történelmi súlya és jelentősége van. A magyar polgárság elsősorban zsidókból, németekből és kisebb létszámú magyarokból állt össze Budapesten és a nagyvárosokban; Bécsben Judapestnek nevezték a magyar fővárost.

A XX. század elején csak azáltal lehetett kimutatni népszámláláskor a magyar többséget (52%) Magyarországon, hogy a zsidók magyaroknak vallották magukat.

Újságok, színházak, kávéházak, nyomdák szolgálják, segítik elő a magyarosodást, Blaha Lujza, a nemzet csalóánya énekli a német fülekbe a magyar dal tónusait a Népszínházban (1875).

A „svábokból jött magyarok” (Ady) is ezt szolgálják, óriási hatással van a formálódó polgárságra Rákosi Jenő 1881-ben alapított *Pesti Hírlap* az ország első rotációs nyomdagépével.

Homokszem is kerül a fogaskerekek közé, a századvéghez közeledve feldúlja az ország nyugodt, békés közérzetét a tiszzaeszlári per.

A tények közismertek, 1882. április 1-jén eltűnt Tiszaeszláron egy fiatal szolgálólány, Solymosi Eszter. Vérvádpert indítanak a falu zsidó egyházfelekezete ellen, a „koronatanú” egy 13 éves gyermek, Scharf Móric, aki – mondjuk úgy – a kulcslyukon keresztül látta a rituális gyilkosságot.

Eötvös Károly, a híres író és jogász vállalta a védelmet, a per végén fölmentették a vádlottakat.

Annyira abszurd volt a vád, hogy az ügy kapcsán még a Szentszék is megszólalt, Fejtő közli XIII. Leó pápa nyilatkozatát:

„Kijelentjük, miután a Talmud összes tanítását és a zsidó vallás összes törvényeit ismerjük, az a vád, hogy húsvétkor keresztények vérével élnek, hazug és hamis. A zsidóknak el van tiltva mindennemű vér élvezése. Még az állatoké, a madaraké is: mennyivel inkább az embereké!” (111)

Közül aztán egy olyan statisztikai adatot, amelyen még ma, a XXI. században is elgondolkodhatunk: 1910-ben Budapest lakosságának 23%-a zsidó. Bécsben csak 8,6%.

Csak azért nem vált kritikus tömeggé a huszonhárom százalék, mert századfordulón és a XX. század első évtizedében beköszöntött az asszimiláció aranykora. Kényszerítés nélkül öntudatos, sőt büszke magyar lett a zsidók jelentős része: lobogó lelkű magyar hazafiak vagyunk – hirdette Ignotus.

A modern magyar kultúra születésénél zsidók is bábáskodtak, Kiss József, *A Hét* lapjával, Ignotus, Hatvany Lajos (a Deutsch-Hatvany-család) újságírással, szerkesztéssel, mecenatúrával.

Ady Endre tüneményes felíveléséhez köztudottan hozzájárultak a zsidók, ők modellértékűnek tartották a magyar dzsentri vagy a magyar kispap és a zsidó nő kapcsolatát, Ady és Léda – Fejtő Ferenc szerint – a két nép szimbiózisát példázza, s idézi a kevésbé ismert verset:

Véretek, ha idegen is százszor,
Mégis az enyém, az enyém,
Véres ajakkal mézes asszonyaitok
S nyitott szívvel baráti, hű fiúk
Átöntötték belém.

Ady Endre: *A bélyeges sereg*

Akkor, a véres világháborúk előtt még bátran, jóhiszeműen írtak és beszéltek a fajiságról, nyíltan kimondhatták azt, ami a valóságban amúgy is megtörténik. Ennek volt egyik szószólója Ady.

Az első világháború ezt a szabadságot is maga alá temette. A Szarajevóban eldördült pisztoly nemcsak a lövészárkok poklának a startlövése volt, hanem el is indította Európa népeit azon az úton, amelynek végállomása Auschwitz.

A zsidók a nagy válságok, a nagy történelmi tragédiák esetén baloldaliságba menekültek. Beépült az ösztönvilágukba, a tudatukba, hogy Európában, de talán más kontinenseken is, a nemzeti törekvések felerősödése veszélyt jelentenek számukra, ezért toborzódott a Tanácsköztársaság vezérkara zsidókból, Kun Béla, a véreskezű komiszár, Korvin Ottó és Szamuely Tibor a csekista különítmények két irányítója, Cserny József a Lenin-fiúk rémtetteinek megszervezője. Közismerten emiatt nem hívták meg Magyarországot a trianoni diktátum előtti egyezkedésre.

Fejtő Ferenc nem hallgatja el könyvében a vörös terror rémtetteit, de – és ez minden történelmi okfejtésére érvényes – változtat a dioptrián, tompább a hangja, mint más, nem szemita elemzőknek, azonnal összehasonlítja a fehérterror eseményeivel, és nem állít fel ok-okozati viszonyt a kettő között. Mintha csak ok nélkül, előzmények nélkül indultak volna meg a különítmények megtisztítani az országot a Moszkvából pénzelt vörös bandáktól.

Azt Fejtő is történelmi naivitásnak tartja, hogy a Tanácsköztársaság hadseregének északkeleten a Szovjetunió hadseregével kellett volna egyesülnie, így közös, kommunista erővel fel tudták volna szabadítani az országot az Antant, a Kisantant okkupációja alól, s egészben maradt volna az ország.

Az úgynevezett Horthy-rendszernek – személyes oka volt rá – csak az árnyoldalait látja, szerinte az ország tragédiáját a zsidókon bosszulták meg. Bevezették 1920-ban a numerus clausust, amely őt, érettségi vizsgája után, személyesen is érintette.

Legszomorúbb az elszakított területeken, Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken volt a zsidóság sorsa – írja Fejtő –, ugyanolyan diszkrimináció sújtotta őket, mint a kisebbségbe került magyarságot.

S amikor a két bécsi döntés után visszatértek az ősi magyar vidékek az anyaországhoz, a zsidóság, akárcsak 1848-ban, megérezte, milyen csodálatos jó hazafinak lenni, az első sorokban ünnepelték a bevonuló magyar csapatokat. (Kurriózum: 1940-ben egy nagyváradi zsidó aranyjászolt csináltatott, hogy abból etessék a kormányzó, Horthy Miklós lovát.)

Fejtő nemcsak publicista, nemcsak krónikás, hanem történész is ebben a munkájában.

A második világháborút igyekszik szenttelenül, elfogulatlanul nézni, ami természetesen abszurdum. A holocaust szörnyűségét nem szemlélheti emóciók nélkül egy zsidó értelmiségi, éppen ezért szubjektív véleményt formál az eseményekről.

Fő tétele az, hogy Magyarországnak nem egyezkedni kellett volna Hitlerrel, hanem a fegyvereket kellett volna szembefordítania a Wehrmachtal. Megfelelnek arról, hogy a háború kirobbantása előtt nagyhatalmak is egyezkedtek a Führerrel, s miután megindult a germán gőzhenger, Magyarországnak semmilyen esélye nem lett volna eredményes harc felvételére.

Van néhány adaléka, amely nincs benne a köztudatban. Hitler például azzal zsarolta Klessheimben a kormányzót, hogy – ha nem egyezik bele az ország megszállásába – román, szlovák, horvát csapatok segédletével fogja végbevinni az okkupációt.

Ördögi csapda! A Kisantant bosszútól lihegő seregeivel árasztotta volna el Magyarországot! Horthy nem engedett, még az alantas zsarolás hatására sem egyezett bele a megszállásba, de tehetetlen volt.

A zsidók magyarországi deportálásáról és Horthy Miklós szerepéről felemás elméleteket állít föl Fejtő. Bűnösnek tart mindenkit, aki segédkezett a hóhércsapatokban, de nem méltatja kellőképpen a mentőmunkát. Ma már tudjuk, hogy éppen a kormányzó közbelépésére életben marad Budapesten százezer zsidó, mert – miután kiszivárogtak Auschwitzból a valós hírek – leállítatja a deportálást. A nürnbergi törvényesék fölmentette Magyarország kormányzóját a háborús bűnök vádjá alól.

Kilépve Fejtő eszmerendszeréből, csak azt a szomorú igazságot lehet megfogalmazni, hogy a második világháború lavínája még azokat a vékony ösvényt is betemette a két nép között, amelyek addig megvoltak.

Ezt bizonyítják a szocializmus évei. Az a merevgörcsös beidegződés kezdett újból munkálni, hogy a zsidóság védelmét csak a politikai, katonai, gazdasági hatalom megragadásával lehet garantálni a kelet-európai országokban.

Magyarországon létrejön a Tanácsköztársaság garnitúrájához hasonlatos gárda: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Péter Gábor s az uralmuk jogosságát garantáló három ideológiai pápa, Lukács György, Révai József, Aczél György.

Kikövezték az utat ötvenhathoz!

Mivel a forradalomról külön könyvet írt Fejtő, itt csak egyik tételét szükséges megemlíteni.

Fejtő szerint Nagy Imre kivégzését 56 után Hruscsov rendeli el, Kádár János csak a cinkos szerepét vállalta.

Ma már tudjuk, hogy ez nem igaz, Fejtő tévedett, vagy Kádár érdekében ferdített. Moszkva enyhítést akart, akárcsak a cár 1849-ben, Kádár lihegő boszszúval pusztította el egykori harcostársát.

Fejtő nagy munkája, a *Magyarság, zsidóság* itt ér véget azzal a konklúzióval, hogy a két nép sorsa, történelme a mai napig elválaszthatatlan.

2. *Rekoiem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása.* Budapest, 1990, Atlantisz–Minerva.

Számtalan könyve közül ez a leghibátlanabb. Meg is kapta 1989-ben a legjobb történeti munkának kijáró díjat Franciaországban.

A zsidókra jellemző ősi intuícióval érzi, tudja, hogy a Monarchia nem a „népek kettes számú börtöne” volt, ahogy azt a lenini dogma hirdette, hanem a népek paradicsoma.

Sok ma is megszívlelendő tétele olyan zugokba is világosságot visz, amelyeket az akadémikusi történetírás elhanyagolt.

Alaptézise, amelyet mindvégig bizonyít, az, hogy:

„A Monarchia nem felbomlott, hanem szétrombolták. A történelem során más államok is szenvedtek vereségeket, viselték azok következményeit: megaláztatást, területük megcsonkítását, jóvátétel fizetését. De az, hogy egy birodalmat, mely magába foglalta és kormányozta Európa középső részét, letörüljenek a térképről – új, katasztrofális következményekkel járó fejlemény volt.”

Igazi summázat, tökéletes rezümé! A hátlapra tördelt, szabadversnek is beillő szöveg azért fontos, mert véglegesült a történelemírásban a „felbomlott” terminológia, holott a Monarchiát sarlatán lelkű, elfogult, vak politikusok szétrombolták, darabokra szaggatták.

Pontos leltárt készít a háború kirobbantásának okairól:

- 1) Elzász-Lotaringia visszaszerzése a németektől.
- 2) Az angol hegemonia megtörése, mert Németország kimaradt a gyarmatosítás dicstelen munkájából.
- 3) A mohó, despota cári udvar terjeszkedni akart a Balkánon és Kis-Ázsiában, Konstantinápolyt, a Boszporuszt, a Dardanellákat akarta megszerezni.
- 4) Olaszország az Osztrák–Magyar Monarchiából akart területeket kiszakítani.
- 5) A Szudéta-vidék, Morvaország, Galícia tisztázatlan státusa.
- 5) Pángermán és pánszláv egymásnak feszülő ellentéte.

Magyarországnak semmilyen érdeke nem fűződött a háborúhoz. Fejtő idéz Tisza István Ferenc Józsefhez intézett memorandumából:

„Lehetőséget kell adni Szerbiának a háború elkerülésére, a mi tekintélyünk csorbítása nélkül. Ahhoz, hogy ne keveredjünk bonyodalmakba Olaszországgal, hogy ne veszítsük el Anglia rokonszenvét, és hogy módot adjunk Oroszországnak arra, hogy semleges maradjon, ki kell nyilatkoztatnunk, hogy a Monarchia egyáltalán nem akarja megsemmisíteni Szerbiát...” (54).

S az utókor mégis őt tartotta a háború rossz szellemének, hamis vádak alapján gyilkolják meg elvadult, szocialista bérenc fegyveresek budapesti otthonában.

Azt sem tudja ma már szinte senki, hogy II. Vilmos német császár két táviratot is küldött II. Miklós orosz cárnak, könyörgött, ne engedje színre lépni a háború örültjeit. Az orosz cár ingadozik, Raszputyin is ellenzi a háborút, de 1914. július 18-án százezres tömeg gyűlt össze a Téli Palota előtt, ujjongott, követelte, élte a háborút.

Tíz nappal a Monarchia hadüzenete előtt!

A négy gyászos év krónikája ma már iskolás tananyag, közismert a Közpon-ti Hatalmak és az Antant, mögötte és védelmében a Kisantant ordas, vért, területet, ember habzsoló világdúlása.

Különös abszurdot tudunk meg Fejtő Ferenctől: a republikánus Franciaország háborús propagandáját a despotikus, ortodox, feudális cári Oroszország pénzelte. Újságokra, folyóiratokra, kiadókra lebontva hatalmas összegeket utalt át Szentpétervár Párizsra!

De a Fejtő-könyv kapcsán a béketárgyalások történetét érdemes áttekinteni.

Két alternatíva körvonalazódott az első két év eltelte után, 1916 végén:

Béke a totális győzelem nélkül, és béke totális győzelemmel.

Százezrek élete múltott azon, melyik akarat, szándék győz.

Mivel Amerika hadba lépése után nem volt kétséges a Közpon-ti Hatalmak veresége, mindenki onnan, az óceánon túlról várta a kezdeményezést.

Wilson elnök utasítást adott egy terv kidolgozására, amely terv körvonalazta Európa háború utáni rendezését, amely terv szerette volna garantálni a hosszas békét. Ez volt a Charles Seymour-terv. Erről sem tud sokat a mai átlagember.

Erről a tervről írja Fejtő:

„Wilson sem a hadüzenet előtt, sem utána nem törekedett a Monarchia felosztására vagy feldarabolására, ha másért nem, azért, mert irracionálisnak tartotta Közép-Európa 'balkanizálását' oly módon, hogy egy nagy államegység helyén kis államokat hozzanak létre, amelyek elméletben függenek ugyan, de a valóságban képtelenek gazdaságilag megállni a lábukon, és ellensúlyozni a német expanzionizmust. [...] E terv szerint a Monarchiának, történelmi határain belül, hat államból álló szövetségké kellene átalakulnia, tagjai: Magyarország, Ausztria, Jugoszlávia, Erdély, Csehország és Lengyelország-Ruténia” (262).

Fejtő felsorolja százalékokban minden elképzelt tagország lakosságának nemzeti, nemzetiségi összetételét. Nagyszerű egyensúly valósult volna meg!

Hasonlatos ahhoz a Duna-konföderációhoz, amelyet Kossuth az emigrációban megálmodott.

Wilson nem számolt azzal, hogy Franciaország és Anglia már titkos szerződéseket kötött Szerbiával, Olaszországgal és Romániával a Monarchia földarabolására. Híres beszédet mond 1918. január 8-án, és ismerteti a 14 pontot az önrendelkezési jog érvényesítésére.

Három európai vad, sovíniszta politikus, Clemenceau, Masaryk és Beneš miatt bizonyult naiv álomnak a terv.

A másik történelmi személy, aki óriási erőfeszítéseket tett a háború befejezésére és az igazságos béke megkötésére, az IV. Károly magyar király volt.

Nem ok nélkül avatta boldoggá a Szentszék.

Alapelve az volt, hogy nem a végső győzelem után kell békét kötni. Elégedjen meg az Antant a részleges győzelemmel.

Titkos tárgyalásokat folytatott Amerikával, Angliával, Franciaországgal, és mindenekelőtt azt a gyanút szerette volna eloszlatni, hogy a Monarchia csatlós állama Németországnak.

Az ő erőfeszítésének kudarcát is a két cápaéhségű kalandor, Masaryk és Beneš idézte elő. Hevesen és hisztérikusan tiltakoztak a háború totális győzelme előtti béke ellen.

Fejtő Ferenc végső következtetése a munkája végén: az I. világháborúban minden ország, minden kormány hatalmas bűnököt követett el, de a béke két legnagyobb ellensége Masaryk és Beneš volt!

Trianon nagyon nagy részben ennek a következménye.

Két rövid fejezetet ír könyve végén a gyászos emlékezetű két politikusról:

Hogyan készítették elő Trianont

Beneš felelősségéről

Zsigerekből jött gyűlölet és nem okos értelem alapján cselekedtek – írja.

3. 1956 – *A magyar forradalom*. Budapest, 2006, Holnap Kiadó.

Fejtő Ferenc több rendben és meg-megújuló szenvedéllyel foglalkozott a magyar nép heroikus próbálkozásával, ötvenhatal.

Már 1956-ban megjelenik *Magyar tragédia* című könyve, amelyik elé Jean-Paul Sartre ír előszót.

Budapest, népfölkelés címmel 1981-ben újraírja azt.

A 2006-os kiadás elé Glatz Ferenc ír előszót.

Figyelmet érdemel az ajánlás: „Drága barátom, Ignotus Pál és kedves barát-nőm Tószeghy-Freund Erzsébet emlékének.”

Zsidó származású szerző francia nyelven értekezik a magyarság próbatételéről, s azt zsidó származású személyeknek ajánlja.

Különös európai konglomerátum!

Fejtő inkább valamiféle szabadságharc-elméletet ír. Nem annyira az eseményeket galgálja, hanem a forradalom természetét elemzi:

„...nem túl bölcs az a nép (vagy az az egyén), amely az adott erőviszonyok között megvalósíthatatlan álmokat kerget. [...] Soha nem lehet tudni azonban, hogy ami ma örülségnek látszik, nem lesz-e holnap bölcsesség” (19).

És ennek a kiadásnak a hátlapjára írta:

„A felszabadultság mámorában a nép a függetlenség mítoszát alkotta meg, és nem nyugodott addig, amíg ez a mítosz meg nem testesült Nagy Imre személyében” (hátlap).

Érdeemes felidézni, mi volt a Fejtő véleménye 1955-ben a szovjet csapatok esetleges Magyarországról történő kivonulásáról: Ne vonuljanak ki!

Itt, ebben a könyvében, mintha egykori, végzetes tévedését nem fogalmazta volna meg a Le Monde-ban, szépen és okosan követi nyomon a néplélektan változását, hogyan lesz az örülségből bölcsesség, miképpen keletkezett függetlenség-mítosz, amely egyetlen ember, Nagy Imre személyéhez kapcsolódik.

Azért érdekes ez, azért szabad és kell foglalkozni ezzel, mert nagyon nehéz kihámozni a könyv (és az egész életmű) alapján, kivel, milyen mértékben azonosult Fejtő Ferenc. Sikerült-e neki a forradalmiságot, a szabadságvágyat tisztán emberi tulajdonságnak, törekvésnek feltüntetni?

Mert ötvenhatban egy nemzet vitte vásárra a bőrét! Egy nemzet emelte föl a fejét!

Nagyon fontos részletkérdésben is zavaros, téves Fejtő állítása: Ki lőtt először?

Ez minden felkelés kulcskérdése. Nemcsak azért, mert a tömeg a vértől vadul meg, hanem azért is, mert súlyos morális vétség, bűn, ha a hatalom fegyvertelen tömegbe lő.

Fejtő szerint a tüntetők lőttek először, a Rádió épülete elé vonultak, és:

„Hirtelen lövöldözés tört ki. Ilyen helyzetekben utóbb már soha nem lehet megállapítani, hogy ki lőtt először. A hivatalos változat szerint a kaput ostromló tömeget az ÁVH-sok vízsugárral próbálták meg távol tartani. Mivel ez nem vezetett eredményre, könnygázt vetettek be. A tüntetők egy építkezésen talált téglákkal kezdték el dobálni az ablakokat. A rendőrök a levegőbe lőttek, s megpróbálták visszaszorítani a tömeget. Erre kezdtek el löni a tüntetők, akik közben már fegyvert szereztek. Az első áldozat a biztonsági őrség egyik parancsnoka volt” (47).

A lábjegyzetben Szakolczai Attila, a könyv fordítója, lektora cáfolja ezt:

„Nem sokkal este kilenc óra után lőtt először a Rádió őrsége az akkor még fegyvertelen tüntetőkre.”

Nem érdektelen a Fejtő-könyv kapcsán tisztázni a részleteket, mert még ma is sok a kóválygó, téves ismereteken alapuló hír, sőt pletyka.

Az érték ismét a kis részletekben rejlik. Csak a történészek, a szakemberek tudhatnak arról, amit Fejtő közöl, azt, hogy az államvédelmisk, az ÁVH-ban-díták a nemzetközi vörös kereszt jelvénye mögé bújtak meg, s úgy furakodtak be a tömegbe, hogy biztos legyen minden gyilkos lövedékük:

„Még valami történt, ami a tüntetőket végképp feldühítette. Vörös kereszt, fehér mentőautó érkezett a rádióhoz: a tömeg utat nyitott neki, gondolva, hogy

sebesültekért jön. A szemtanúk szerint azonban ... ávósok ültek benne, fehér köpenyben” (47).

Nagy Imre alakjáról készült Fejtő-portrét is retusálnia kellett itt-ott a szaklektornak, Szakolczai Attilának:

Amikor Rajk Lászlót kijelölték áldozatnak, Fejtő szerint: „Rákosi egy kicsit habozott közte, és Nagy Imre között, de ez utóbbinak hatalmas pártfogói voltak a Kremlben” (57).

Szakolczai Attila megjegyzése: „A rendszerváltozás utáni kutatások nem igazolták a legendát, miszerint Nagynak magas szintű moszkvai pártfogói lettek volna. Arra sincs bizonyíték, hogy Rákosiék Rajk helyett Nagy perbe fogását tervezték volna” (57).

A másik történelmi esemény, amelynek a magyarázatában helyre kell igazítani Fejtő Ferencet, Nagy Imre kivégzése. Ő ugyanis több munkájában, tanulmányában ragaszkodik ahhoz, hogy a kivégzést Hruscsov szorgalmazta, követte, rendelte el.

Ma már történelmi tény, igazság, hogy Moszkva megelégedett a forradalom eltiprásával, s mint minden torz hatalom, tartózkodott attól, hogy a vezetők vértanúkká váljanak. Nagy Imréről Kádár János túlbuzgósága, lihegő bosszúja csinált vértanú miniszterelnököt.

Kádár leshelyről várta végig az akasztást, és utána konyakkal koccintott bűntársaival.

Fejtő Ferenc, a világpolgár a könyve végén összefoglalja a magyar forradalom nemzetközi visszhangját és a következményeket:

A Francia Kommunista párt megbomlott, a tagok 25%-a lépett ki a magyar ötvenhat hatására.

Jean-Paul Sartre nyilatkozatban szögezte le, megszakítja kapcsolatát minden olyan szovjet íróval, aki nem ítéli el az intervenciót.

Nagy-Britanniában tízezren léptek ki a kommunista pártból.

Kínában hatalmas tüntetések robbantak ki.

Legszimpatikusabb a lengyelek szolidaritása, megmozdulása: minden szellemi, anyagi erővel a magyar forradalom mellé álltak, még vért is adtak, gyűjtöttek a sebesülteknek.

*

Utolsó akordként, a végső konklúziók levonása helyett tanácsos idézni azt a szöveget, amelyet Fejtő Ferenc a Nagykanizsa, Csengery út 22. szám alatti szülőháza falán álló emléktáblára vésetett:

POLGÁR VAGYOK, MERT KISSÉ SZERETEM ELLENSÉGEIMET,
TÖBBRE BECSÜLÖM A VITÁT A TANNÁL, S CSAK OLYAN SZELLEMI RENDBEN
ÉREZNÉM MAGAMAT EGÉSZEN JÓL, AMELY A KÉTELKEDÉS SZABADSÁGÁT
TÖRVÉNYESEN BIZTOSÍTANÁ.

Vajon elegendő életcél a kételkedés?

Nem lehetne ugyanezt a szöveget újraírni (és vállalni!) úgy, hogy a „kétkedés” fogalma helyébe a „hit” szót és fogalmat iktassuk?!

Kérdések további halmaza sorjázik az olvasó előtt.

Vajon járható olyan út, amelyen az egyén – felelős értelmiségi – nem kötődik egyetlen néphez sem Európában?

Elviselhető a gyökértelenség?

Nem teszi szellemi sivataggá a hazát, a kontinenst a ma oly divatos világpolgárság?

Le lehet hámozni a kultúrát a nemzetről?

Van olyan világkultúra, amelyik csak egy imaginárius térben valósul meg?

Végleg elavult fogalmak a haza, a patriotizmus, a szülőföld kultusz? Az identitás?

Nem veszíti el az írott szó a hitelességét, ha az csak a kételkedés sugárövezetében születik?

Nem ösztönzi az olvasót ez a Fejtő-végrendelet arra, hogy éppen Fejtő Ferencben kételkedjen?

Kérdések, amelyekre válaszolni nem kell, de töprengeni rajtuk igen.

Mert nincs jobb út és eszköz az igazság felé, mint a töprengés.

